

De Christendemocratische hefboom van de homo-emancipatie

Bijdrage van Harry Oosterhuis aan Debat Spui25, Amsterdam, 15 oktober 2024

Katholieken, en ook andere Christenen riepen, en roepen soms nog steeds, hel en verdoemenis uit over mensen die de gelijkgeslachtelijke liefde bedrijven. In het verleden heette die *“stomme zonde”* of *“sodomie”*. Maar zodra zij het eind negentiende eeuw uitgedokterde begrip homoseksualiteit in de mond namen, liepen ze in de fuik van het geaardheids-denken en de acceptie. Want bij *“homoseksualiteit”* ging het niet langer om louter zondig gedrag, maar kwam het idee van de min of meer onvermijdelijk gegeven geaardheid om de hoek kijken. Een en ander voerde onontkoombaar naar de redenering van *“je mag het wel zijn, maar niet doen”*. En dat was weer de opstap naar *“je mag het zijn en ook wel doen”*, mits achter de slaapkamerdeur met een vaste partner en niet te luidruchtig.

Al voor de Tweede Wereldoorlog discussieerden katholieke artsen over de vraag hoe die geaardheid dan begrepen en beoordeeld moest worden. De discussie verschoof van zonde naar al dan niet te genezen ziekte of stoornis. Vanaf eind jaren vijftig kwam de volgende stap. Christelijke psydeskundigen, dat wil zeggen psychiaters, psychologen, en pedagogen, die in de verzorgingsstaat aan zeggenschap wonnen, hebben tezamen met enkele ruimdenkende priesters, dominees en pastoraal werkers bijgedragen aan de inburgering van homoseksualiteit - die ook weerslag vond in wetgeving, zoals Joke Swiebel in haar proefschrift nauwgezet

beschrijft. Zij ontplooiden initiatieven om de helpende hand te bieden aan gelovige homo's die door de groeiende welvaart en mobiliteit seksueel steeds meer konden doen, en ook daadwerkelijk *deden*, vooral hier in Amsterdam, maar daarover in gewetensnood raakten. De veroordeling van homoseksualiteit als zonde en zieke maakte plaats voor groeiend begrip voor de 'homofiele medemens'. Het ging er om hen voor de kerk te behouden, maar hun bestaan ook wat leefbaarder te maken. De rechtvaardiging combineerde principes en pragmatisme. Zedenpreken en medische behandeling losten niets op, aldus de psydeskundigen. Integendeel, de onderdrukking van de geaardheid was schadelijk voor de geestelijke gezondheid. Het was beter om het onstuitbare verlangen enige speelruimte te geven en in goede banen te leiden. Dat wil zeggen: schuldgevoelens dempen en seks, mits in een vaste vriendschap, oogluikend toestaan. Homo's bedreigden de samenleving immers niet. De kerkelijke en maatschappelijke afwijzing was het probleem. Juist daardoor worstelden homo's met zichzelf en verloren zij zichzelf in buitenissig gedrag en een onwaarachtig dubbelleven.

Begin jaren zestig werden deze inzichten publiekelijk uitgedragen in publicaties en door de psychiater Cees Trimbos op de KRO-radio. Daarbij werd een appel gedaan op zowel het verantwoordelijkheidsbesef en de morele zelfsturing of "volwassenheid" van homoseksuelen zelf als het mededogen en de "medemenselijkheid" van de Nederlandse bevolking. Op deze toon lukte het om in een vrij kort tijdsbestek homoseksualiteit bespreekbaar te maken. In het publieke debat was de morele veroordeling

steeds moeilijker goed te praten en kreeg deze het stempel van onwetendheid en vooroordeel. Mede daardoor kon het COC medio jaren zestig in de openbaarheid treden en worden aangestuurd op de schrapping van het beruchte wetsartikel 248bis (1971).

Het zal u niet ontgaan, mijn interpretatie is die van de hefboom. Daarbij heb ik het niet zozeer over het CDA als wel de vroegere en bredere confessionele zuilen. In dit verband wijs ik op de zogenaamde omgekeerde zuilwerking. De politiek-sociale infrastructuren die waren opgezet om godsdienstige beginselen in het moderniserende Nederland te behouden, dienden na de oorlog ook om nieuwlichterij te verspreiden. Hiermee wil ik de invloed van de homobeweging, het overheidsbeleid en de wetgevingsprocessen, niet bagatelliseren. Maar het is de vraag of de door Joke Swiebel beschreven homopolitieke wapenfeiten mogelijk waren geweest zonder die omgekeerde zuilwerking.

Figuren als Trimbos genoten in brede lagen van de toen nog grotendeels kerkelijke bevolking gezag en vonden gehoor bij de zuilelites en de overheid. Zij beriepen zich niet alleen op hun medische en psychologische deskundigheid, maar brachten hun boodschap ook als moreel appel, waarbij zij het opgeheven vingertje afwisselden met het bemoedigende schouderklopje. Het getob over geestelijke nood en aanmaningen tot gewetensonderzoek gingen samen met de optimistische verwachting dat openheid en redelijkheid vanzelf tolerantie opleverden. Dat klinkt nu wellicht wat wereldvreemd-idealistisch, maar het werkte wel. En het zou niet de laatste

keer zijn dat achtergestelde groepen en hun zaakwaarnemers psychisch leed en een gewetensappel inzetten om de publieke opinie aan hun kant te krijgen ten behoeve van hun belangen en rechten.

De kentering rond homoseksualiteit stond niet op zichzelf. Deze was onderdeel van een bredere morele heroriëntatie die dóórliep tot begin jaren tachtig. Psydeskundigen wierpen zich tezamen met andere spraakmakende intellectuelen op als morele entrepreneurs; als vernieuwers van de publieke moraal ten aanzien van een aantal gevoelige kwesties die het persoonlijke leven van veel Nederlanders raakten: huwelijk, seksualiteit, geboorteregeling, abortus, euthanasie, drugsgebruik en de verwerking van de oorlog. De protest- en democratiseringsbeweging van de jaren zestig-zeventig ging met haar maatschappijkritiek en haar niet altijd zo volwassen zelfontplooiing verder, maar ze vertoonde ook continuïteit met wat confessionele opinievormers al vanaf de jaren vijftig uitdroegen. De in hoge mate psychologiserende publieke moraal die in de jaren zestig en zeventig uitkristalliseerde, was ingegeven door het idee dat de moderne tijd om een mentaliteitsverandering vroeg. Ook de psychische huishouding van mensen moest worden gemoderniseerd. Onderwerping aan bevoogding en conventies moest plaats maken voor zelfontplooiing op basis van weloverwogen zelfreflectie en zelfsturing. Persoonlijke overtuiging in plaats van klakkeloze volgzaamheid vormde de garantie voor waarachtig moreel besef en democratisch-geëmancipeerd burgerschap, zo luidde de boodschap.

Bespreekbaarheid zou de burger bevrijden van taboes en schijnheiligheid en de weg banen naar openheid en tolerantie. Bespreekbaarheid vereiste tegelijkertijd verantwoordelijkheidsbesef en bereidwilligheid van mensen om naar elkaar te luisteren en om zich in elkaar te verplaatsen. In *'een wereld van mondige mensen'* - ik citeer de psychiater Rudy van den Hoofdakker alias dichter Rutger Kopland - moesten oude denk- en gedragspatronen ter discussie worden gesteld. Dat was alleen mogelijk door te *'praten, praten, praten'*. Dit bespreekbaarheidsethos, dat ook mede ten grondslag lag aan het befaamde Nederlandse gedogen, was het tegendeel van vrijblijvendheid. Het veronderstelde een open en egalitaire samenleving met mondige en maatschappelijk betrokken burgers. Burgers die de werkelijkheid onder ogen zien en in overleg weloverwogen beslissingen nemen. Wat betreft hun psychologische en sociale vaardigheden, stelde dit burgerschapsideaal hoge eisen: zelfinzicht, openheid en inlevingsvermogen; begrip voor hen die anders zijn; bereidheid om rekenschap af te leggen over ingenomen standpunten en de flexibiliteit om daarop terug te komen. Oftewel: *praten-praten-praten*. En: *luisteren-luisteren-luisteren*. Dit gaat over een democratische mentaliteit.

Dit democratische burgerschapsideaal staat haaks op het huidige schreeuwerige sociaal-politieke klimaat. Sinds de jaren tachtig zijn we op de golven van no-nonsense en neoliberalisme een vrijheid-blijheid individualisme gaan vieren. Psychologisering ter bevordering van betrokken burgerschap maakte plaats voor psychologisering ten behoeve van het genietende en zichzelf-promotende ik – ook het eigen homo-ik. Sociaal-

betrokken zelfontplooiing voor economische zelfredzame, competitieve en consumptieve zelfontplooiing. De commerciële homosubcultuur voer daar trouwens wel bij. Ook de emancipatie heeft er in eerste instantie niet onder geleden. Maar hoe lang nog? Het volgens mij ten onrechte doodverklaarde neoliberalisme alsook de asociale media, waarin democratische waarden het afleggen tegen economische belangen – zie de VVD van Yesilgöz – hebben de weg gebaad voor een giftig rechts populisme. Dit dringt homo's, lesbo's, queers, non-binair en transgenders, om maar te zwijgen van pedoseksuelen, weer in het defensief. Is er, behalve van links minus Denk, nog steun van de christendemocratie te verwachten; van het CDA, van zijn afsplitsing Nieuw Sociaal Contract en van de Christen Unie met hun sociaal-conservatieve agenda's? Ik ben sceptisch. Maar ik hoor het graag als ik het mis heb.